

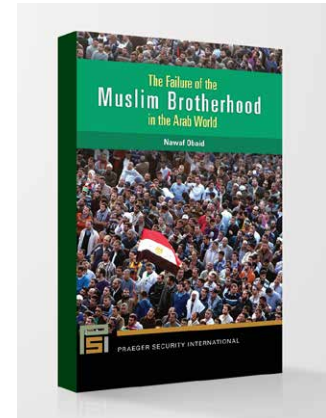
סלפיה; וההשלכות הגיאואסטרטגיות של מה שמכנה המחבר "כישלון האחים המוסלמים".

הדגש המושם בכותרת הספר על כישלון התנועה בעולם הערבי מרמז על כך שאין זה בהכרח מצבה בזירות פעולה אחרות. ואכן, מעמודיו הראשונים עולה הרושם שתכליתו היא בין היתר להשחיר את דמותה של תנועת האחים המוסלמים, גם ובעיקר בכיסי תמיכה אקדמיים ואחרים שנותרו לה במערב. הבעייתיות אינה טמונה בביקורת של המחבר על התנועה או בניסיונו להפריך את האשליות הרווחות בחוגים מסוימים במערב אשר לטבעה הדמוקרטי, אלא באי־הדיוקים המגמתיים שבספרו. מהחיבור עולה תיאור חד־ממדי של התנועה כרשת עולמית של סניפים הדוגלים באלומות ובטרור ואוחזים באידיאולוגיה אנטי־מערבית. אפשר שתמונה זו משרתת את האג'נדה של המחבר, אך היא פוגמת במהימנות המסר הכולל שספרו מבקש לקדם.

פרק הפתיחה מוקדש לתנועת האם של האחים המוסלמים במצרים, שאותה ייסד ב־1928 חסן אל־בנא במטרה להבטיח את מעמד האסלאם כמקור סמכות בכל תחומי החיים גם בעת המודרנית. שרטוט דמותה הרעיונית של התנועה לקוי בכמה סוגיות יסוד. אחת מהן היא יחסם של האחים המוסלמים לאלומות נגד משטר שאינו מיישם – לשיטתם – את כללי השריעה. לדברי עובייד, "הדנ"א של האחים המוסלמים הוא של ארגון מהפכני החותר להדיח את הממשלה באמצעות אלימות" (עמ' 14). בפועל, עיון בכתבי התנועה לדורותיה מעיד על העדפתה העקבית לחולל שינויים בסדר המשטרי הפנימי דרך פעילות פוליטית וחברתית. יתרה מכך, היא שוללת כמעט בכל תנאי שימוש באלומות, גם נגד שליטים מוסלמים עריצים, מתוך הערכה מפוקחת של סיכויי ההצלחה הנמוכים וחשש מהנזקים הצפויים בגינה – אנרכיה ושפיכות דמים (Shavit, 2015).

מהחיבור עולה תיאור חד־ממדי של התנועה כרשת עולמית של סניפים הדוגלים באלומות ובטרור ואוחזים באידיאולוגיה אנטי־מערבית. אפשר שתמונה זו משרתת את האג'נדה של המחבר, אך היא פוגמת במהימנות המסר הכולל שספרו מבקש לקדם.

הטיה קיימת גם בדיון במשנתו של סייד קוטב, שנחשב לאחד האידיאולוגים המשפיעים של התנועה בשנות ה־50 וה־60 של המאה ה־20, ואשר הוצא להורג ב־1966 בזמן שלטונו של גמאל עבד אל־נאצר. עובייד מציג את קוטב כמי שקרא לג'האד חמוש ואלים נגד המשטר (עמ' 9-14). החיבור שכתב בכלאו, 'ציוני הדרך',

תנועת האחים המוסלמים אכן כושלת, אך מוקדם להספידה

אופיר יונטר

שם הספר: **The Failure of the Muslim Brotherhood in the Arab World**

מאת: Nawaf Obaid

הוצאה: Praeger

שנה: 2020

מס' עמודים: 339

החוקר הסעודי נואף עובייד מעמיד בפני הקוראים מסקנה נחרצת כבר בכותרת ספרו: האחים המוסלמים נחלו כישלון חרוץ בניסיונם להשתלט על המרחב הערבי. הספר מצטרף בכך לכותרים נוספים שניתחו בשנים האחרונות את המפלה הניצחת שנחלה תנועת האחים המוסלמים במצרים, לאחר שתפסה את השלטון בראשית 'האביב הערבי' ואיבדה אותו כעבור שנה בלבד (Hellyer, 2016; Trager, 2016). אולם עובייד, אשר נסמך בספרו על עדויות ורשמים שליקט במשך חמש־עשרה השנים ששירת כיועץ לממשלת ערב הסעודית, מציע טיעון נוסף וייחודי: כישלונם של האחים המוסלמים רחב היקף יותר מאשר במצרים בלבד, ואינו פוסח גם על יתר מדינות ערב שבהן פועלים סניפיהם.

הספר כולל מבוא, סיכום ועשרה פרקים נושאים. שניים מהם מוקדשים לתנועת האחים המוסלמים במצרים וארבעה עוסקים במעמדה של התנועה במדינות על פי חלוקה אזורית רחבה יותר (צפון אפריקה, הלבנט, המפרץ וציר המדינות קטר־טורקיה). ארבעת הפרקים האחרונים בספר בוחנים סוגיות אקטואליות נקודתיות: המשבר בין קטר למדינות הקוורטט הערבי (מצרים, ערב הסעודית, איחוד האמירויות ובחריין); פרשת הרצח של העיתונאי הסעודי ג'מאל חשוקג'י; משמעות המושג

שבאמצעותו תפסו את השלטון, וראו בו אירוע חד-פעמי וחד-כיווני. המחבר אינו מתכחש לתפקיד הצבא המצרי בהדחת האחים מהשלטון, אך מדגיש את הגיבוי העממי הנרחב שניתן לו. לטענתו, האחים עוררו חרדה בקרב חוגים רחבים במצרים ומחוצה לה בשל כוונותיהם לפעול לאסלאמיזציה של המדינה, וכך איבדו במהרה את בסיס תמיכתם הציבורי. בכך החמיצו את ההזדמנות ההיסטורית שניתנה להם להפוך לכוח פוליטי לגיטימי, ועודדו את הצבא המצרי לשלב כוחות עם גורמים חברתיים ופוליטיים נוספים כדי להביא לקץ שלטונם.

משכנעת פחות היא הטענה שכתוצאה מכישלונם פנו האחים המוסלמים במצרים לאליונות נגד סמלי משטר כגון חיילים, אנשי דת, פוליטיקאים ושופטים. עוביד מזכיר פיגועי טרור שאכן בוצעו בעשור הקודם על ידי ארגוני טרור כמו 'חסם' ו'מחוז סיני', שנשבעו אמונים ל'מדינה האסלאמית'. האחים המוסלמים וארגונים אלה מוצגים בספרו של עוביד כמקשה אחת, אף שיש יותר מספק סביר לגבי זיקתם של האחרונים לזרם המרכזי של התנועה ולהנהגתה (עמ' 50-73). עוביד גם אינו עומד על כך שמאז הדחת מורסי מפולגים האחים במצרים בין שמרנים למהפכנים, בין דור ישן לדור צעיר ובין פעילים גולים למעטים הפועלים בתוך המדינה. גם הפעילים הגולים נחלקים בין מקורבי קטר למקורביה של טורקיה, ואילו הפעילים בתוך מצרים מפוצלים בין אלה הדוגלים בשימוש באליונות לאלה החותרים לפיוס עם המשטר בתמורה לשחרור אסירי התנועה (Ahmed, 2019; Ranko & Yaghi, 2019).

בפרקים המוקדשים לסניפי האחים המוסלמים בצפון אפריקה, בלבנט ובמפרץ מהדהד המסר שלפיו מדובר בתנועה טרור גלובלית שלא ניתן לשלבה במשחק הפוליטי באף מדינה, ויש לפעול להכחדתה ככוח פוליטי, חברתי ורעיוני. גישתו של עוביד משקפת את הקו הרשמי של מדינות כמו ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים, המתארות את האחים כתמנון רב-זרועות, אף שבפועל הזיקה הארגונית בין התנועות הבנות לתנועת האם רופפת, אם בכלל קיימת. גם השתלבותה המוצלחת יחסית של מפלגת אל-נהצ'ה התוניסאית במערכת הפוליטית בארצה אינה מוליכה את עוביד להרהור מחודש בתזה, אלא מוסברת על ידו בנסיגת המפלגה מעקרונותיה ובהשתחררותה מהשפעתה השלילית של תנועת האם (עמ' 31-41).

עניין מיוחד עשויים הקוראים הישראלים למצוא בסקירות הקצרות אך הממצות המוצעות בספר, על סניפי התנועה המוכרים פחות בארבע המדינות שחתמו עם ישראל על 'הסכמי אברהם' – איחוד האמירויות, בחריין, סודאן ומרוקו. הספר ראה אור לפני התפתחות

אכן אומץ כמסד רעיוני על ידי תנועות ג'האד אלימות שפעלו במצרים משנות ה-70 ואילך, ואלו העניקו לו פרשנות אלימה (קוטב, 2011). עם זאת, פרשנות זו נדחתה על ידי הזרם המרכזי של האחים המוסלמים ונותרה נחלתם של זרמי שוליים. זאת ועוד, עוביד אינו מציין שהגותו של קוטב התפתחה בעת שהאחים המוסלמים סבלו מדיכוי והוצאו אל מחוץ לחוק – נסיבות שעודדו קיצונים מקרבם לוותר על ההשתלבות במערכת הפוליטית, שהייתה חסומה בפניהם, ולפנות לאליונות (וינטר, 1989).

גישתו של עוביד משקפת את הקו הרשמי של מדינות כמו ערב הסעודית, איחוד האמירויות ומצרים, המתארות את האחים כתמנון רב-זרועות, אף שבפועל הזיקה הארגונית בין התנועות הבנות לתנועת האם רופפת, אם בכלל קיימת.

הצגת האידיאולוגיה של התנועה כאנטי-מערבית גם היא אינה עומדת על מלוא מורכבותם של רעיונותיה. המחבר מציין ובצדק כי המודרניזם האסלאמי שממנו הושפע אל-בנא חותר לשביל הזהב שבין אימוץ סלקטיבי של היבטים בתרבות המערב לשמירה על זהות ומסורת אסלאמיות. ואולם, הטענה שאל-בנא פעל לכינון ח'ליפות אסלאמית שתשתרע עד אירופה אינה מלווה בהבהרה שחזון זה נועד להתגשם דרך הטפה דתית בלתי אלימה, ולא בכפייה. כמו כן חסרה ההבחנה בין תפיסת האחים באשר לחידוש הח'ליפות האסלאמית כיעד ארוך טווח ובין שאיפתן של תנועות סלפיות-ג'האדיות, דוגמת 'המדינה האסלאמית', לכונן מחדש את הח'ליפות כאן ועכשיו (עמ' 3-4; 14-17) (וינטר, 2015).

מוצלח יותר, גם אם אינו מקורי במיוחד, הוא ההסבר שמציע עוביד בפרק השלישי לכישלונם של האחים המוסלמים במצרים במינוף ההישגים האלקטורליים שרשמו לאחר 'האביב הערבי' לצורך התבססות בשלטון. לדבריו, נפילתו המהירה של מוחמד מורסי, הנשיא מטעם התנועה בשנים 2012-2013, נבעה ממכלול שגיאות: החלטת האחים להתמודד על הנשיאות, בניגוד להצהרות מוקדמות שיתפקו בשליטה חלקית בפרלמנט; הבחירה במועמד לא-כריזמטי כמורסי במקום במועמדים מתונים ואטרקטיביים יותר; החלטתו הנחפזת של מורסי להפקיע לחזקתו סמכויות דיקטטוריות; האלימות שהפעילו האחים נגד מתנגדיהם הפוליטיים; וניהול כלכלי כושל.

הסברים אלה מהווים מענה לנרטיב של התנועה, המאשים את הצבא המצרי בקשירת קשר נגד שלטון דמוקרטי נבחר. עוביד רואה באחים המוסלמים אשמים עיקריים במפלתם, מאחר שחתרו תחת ההליך הדמוקרטי

אחרים בממלכה. מלך מרוקו מוחמד השישי העניק מראשית האביב הערבי מרחב פוליטי רב יותר לכוחות אסלאמיסטיים, בניסיון למנוע מחאות. המפלגה גמלה לו בכך שלא השתתפה בהפגנות שפרצו בפברואר 2011. ההכרה בסדר המונרכי השתלמה למפלגה בבחירות בנובמבר 2011, שהובילו בפעם הראשונה למינוי ראש ממשלה מטעמה – תפקיד שבו היא מחזיקה עד היום. עוביד סבור כי השתלבותה המוצלחת של מפלגת הצדק והפיתוח בפוליטיקה המרוקנית היא פרי התפרקות מעקרונותיה הרדיקליים, ואינה מלמדת על יכולתם של האחים המוסלמים ככלל להפוך לשחקן פוליטי לגיטימי. יתרה מכך, לדבריו "אין עוד לראות בה מפלגת בת של האחים" (עמ' 27-30).

לבסוף, ראוי לשוב ולהתעכב על הטיעון המרכזי של הספר, שלפיו תנועת האחים המוסלמים היא תנועה כושלת. בראייה היסטורית, אכן יש פער בין האהדה העממית הרחבה שלה זכו האחים ומפלגותיהם בעולם הערבי לבין היכולת הדלה שהפגינו בתרגומה לכוח פוליטי. אולם ההיסטוריה גם מלמדת על עמידות התנועה ועל כוח המשיכה הרב של רעיונותיה. במדינות ערביות שבהן נערכות בחירות חופשיות ופלורליסטיות, מפלגות אסלאמיסטיות עודן רושמות הישגים נאים. גם הלהט שבו מטיף הספר כנגד התנועה מחזק את הרושם כי המאבק על מעמדה בעולם הערבי טרם הוכרע. בפרק הסיכום כותב עוביד כי סיפורם של האחים המוסלמים הסתיים באורח טרגי חרף כוונותיהם המקוריות הטובות (עמ' 243). זהו למעשה גם במידה רבה סיפורו של ספרו, המספיד אותם בטרם עת.

תודות ליהודית הראל על הערותיה המפרות.

ד"ר אופיר וינטר הוא עמית מחקר במכון למחקרי ביטחון לאומי ומרצה בחוג ללימודי הערבית והאסלאם באוניברסיטת תל אביב. מחקריו מתמקדים במצרים בת-זמננו וביחסיה עם ישראל. ofirw@inss.org.il

מקורות

וינטר, א' (2015). הח'ליפות: קונצנזוס שנוי במחלוקת. בתוך י' שוייצר וע' עינב (עורכים). **המדינה האסלאמית – דגל שחור מתנוסס מעליה** (עמ' 27-35). המכון למחקרי ביטחון לאומי.
וינטר, מ' (סתיו 1989). האסלאם במדינה: פרגמטיות ומחויבות גוברת. **זמנים** 32. זמורה. עמ' 42.

קוטב, ס' (2011). **מניפסט האסלאם הרדיקלי – ציוני הדרך** [מתרגמת: ש' בן ארי]. רסלינג.

Ahmed, A. S. (2019, May 14). *Young Egyptian prisoners distance selves from Muslim Brotherhood*. Al-Monitor. <https://www.al-monitor.com/originals/2019/05/reconciliation-muslim-brotherhood-prison-youth-initiative.html#ixzz6yQP9WH2>

זו, ולכן לא התייחס אליה. עם זאת, כוחות אסלאמיסטיים היו ונתרו חוד החנית של האופוזיציה בעולם הערבי להסכמי שלום ונורמליזציה עם ישראל, ולפיכך מעמדם בכל מדינה הוא משתנה חשוב המשליך על יכולתם של משטרים ערביים להקנות להסכמים לגיטימיות ציבורית רחבה ולצקת לתוכם תכנים חיוביים פומביים – כלכליים, תרבותיים, מדעיים ואחרים.

מעין בספר מחלחלת התובנה שההתקדמות המהירה בנורמליזציה בין ישראל לאיחוד האמירויות קשורה בין היתר להצלחתה של אבו-דאבי למגר את אגודת 'אל-אצלאח' – הסניף המקומי של האחים המוסלמים שפעל במדינה בשנים 1974-2014. לאחר פיגועי ה-11 בספטמבר, שבהם היו מעורבים שני אזרחים אמירותים, הורו השלטונות על פיטורי מחנכים ופקידי ממשל המזוהים עם האגודה. הכבדת היד גברה עם תחילת אירועי האביב הערבי, כאשר קריאתה של האגודה לבחירות נענתה בהחלטה על פירוקה, שלילת אזרחותם של כמה ממנהיגיה וגירוש עשרות פעילים. ב-2014, לאחר שכמה מחברי אל-אצלאח פנו לאליומות, הכריזה איחוד האמירויות על האחים המוסלמים ארגון טרור. נוסף על כך היא הזרימה סיוע פיננסי בסך מיליארדי דולרים למשטר המצרי, ובהמשך למשטר הסודאני שעלה ב-2019 בעקבות התפטרות עמר אל-בשיר, כדי להקל עליהם לבלום את האיום האסלאמיסטי הרחק מגבולותיה, בטרם יסכן במישרין את יציבותה (עמ' 44; 104-107).

בעוד באיחוד האמירויות אין כיום לאחים המוסלמים נוכחות פיזית המסוגלת למחות על השלום עם ישראל, המצב בבחריין ובמרוקו מורכב יותר. כפי שעולה מהספר, בשתי המדינות פועלות מפלגות המזוהות עם האסלאם הפוליטי, אולם שתיהן מכירות בסמכות ההחלטה של המשטרים ומרסנות את ביקורתן על השליטים. כמדינה בעלת רוב שיעי טיפח המשטר הבחרייני את מפלגת 'אל-מנבר' האסלאמיסטית הסונית כמשקל נגד לאופוזיציה השיעית הפרו-איראנית. המהלך הוכיח את עצמו כאשר פרצו מחאות שיעיות במנאמה בראשית האביב הערבי, ואל-מנבר התייבבה לצד המשטר. המפלגה מקפידה לבדל עצמה מתנועת האחים המוסלמים כדי להבטיח את המשך פעילותה, אך למרות זאת, מ-2014 מגביל המשטר ביתר שאת את כוחה בממשלה ובפרלמנט (עמ' 100-101).

במרוקו פועלת מ-1994 'מפלגת הצדק והפיתוח' המזוהה עם האחים המוסלמים. היא מתמקדת ברפורמות חברתיות וכלכליות ומתרחקת מנושאי דת שנויים במחלוקת, כדי לא להתנגש עם הארמון או לפגוע ביכולתה לשותף פעולה עם כוחות פוליטיים

- Shavit, U. (2015). The Muslim Brothers' conception of armed insurrection against an unjust regime. *Middle Eastern Studies*, 51(4), 600-617. <https://doi.org/10.1080/00263206.2015.1014344>
- Trager, E (2016). *Arab fall: How the Muslim Brotherhood won and lost Egypt in 891 days*. Georgetown University Press.
- Hellyer, H.A. (2016). *A Revolution undone: Egypt's road beyond revolt*. Hurts & Company.
- Ranko, A., & Yaghi, M (2019, March 4). *Organizational split and radicalization within Egypt's Muslim Brotherhood*. PolicyWatch 3089. The Washington Institute for Near East Policy <https://www.washingtoninstitute.org/pdf/view/1844/en>